

Istraživački izveštaj

POTREBE OSNOVNIH ŠKOLA U SRBIJI TOKOM PANDEMIJE COVID-19 U KONTEKSTU PREVENCIJE RIZIČNIH PONAŠANJA UČENIKA: PERSPEKTIVA NASTAVNIKA

Beograd, 2021. godina

Istraživački izveštaj
POTREBE OSNOVNIH ŠKOLA U SRBIJI TOKOM PANDEMIJE COVID-19
U KONTEKSTU PREVENCIJE RIZIČNIH PONAŠANJA UČENIKA:
PERSPEKTIVA NASTAVNIKA

Izdavač:

CEPORA – Centar za pozitivan razvoj dece i omladine
Jovana Miodragovića 27/9, 11080 Beograd
office@cepora.org
www.cepora.org

Autori:

Branislava Popović-Čitić
Lidija Bukvić Branković
Marina Kovačević-Lepojević
Ana Paraušić
Marija Stojanović

Dizajn:

Underdog

Štampa:

Jovšić Printing Centar, Beograd

Tiraž: 100

Godina izdanja: 2021.

ISBN-978-86-900135-5-5

Ilustracije preuzete sa vecteezy.com

Istraživački izveštaj kreiran je u okviru projekta „Prevenција rizičnih ponašanja kod dece i omladine u Srbiji kroz sport i edukaciju - naredni koraci: preporuke za implementaciju projektnih aktivnosti tokom i nakon epidemije COVID-19“ koji sprovodi CEPORA – Centar za pozitivan razvoj dece i omladine uz podršku Misije OEBS-a u Srbiji.

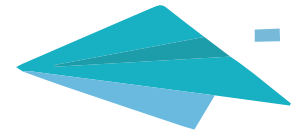
Objavlјivanje ove publikacije podržala je Misija OEBS-a u Srbiji. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima i ne predstavljaju nužno stav Misije OEBS-a u Srbiji.

Sve reči upotreblјene u muškom rodu podјednako se odnose na muški i ženski pol.

SADRŽAJ

UVOD/ KONTEKST STUDIJE.....	5
ORGANIZACIJA OBRAZOVNO-VASPITNOG PROCESA ZA VREME PANDEMIJE.....	7
IZAZOVI NASTAVNIKA.....	9
SARADNJA SA RODITELJIMA.....	11
PROMENE U PONAŠANJU UČENIKA.....	13
PREVENTIVNE AKTIVNOSTI.....	15
ZAKLJUČCI I PREPORUKE.....	23

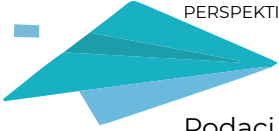

UVOD/ KONTEKST STUDIJE

Zdravstvena kriza izazvana pandemijom virusa korona (COVID-19) donela je mnoge promene u funkcionisanju svih aktera obrazovno-vaspitnog sistema u svetu i Srbiji. Uvođenje onlajn nastave, smanjenje broja učenika po grupama i obavezna fizička distanca uz dezinfekcione mere glavni su faktori koji su obojili realizaciju nastave od početka pandemije. Fokus svih aktera obrazovno-vaspitnog sistema, a i društva u celini bila je organizacija nastave, sa ciljem da se kontinuitet u radu sa učenicima održi, a da se iznađu modaliteti nastave koji bi omogućili njeno uspešno izvođenje uz smanjenje rizika od zaraze virusom. Zbog svih ovih elemenata, kompletan školski „život“ školske 2020/2021. godine bio je prvenstveno usmeren na odgovor na akademske potrebe učenika, a sve ostalo je stavljeno u drugi plan.

Kako situacija sa pandemijom ne jenjava, te se čitav svet, pa i naš obrazovno-vaspitni sistem nalaze u stanju produžene krize, potrebno je iznaći raznovrsne načine da se podrži rad škola. Dodatno, usled fokusiranosti na iznalaženje najboljih rešenja u organizaciji nastavnog plana i programa po obrazovno-vaspitne i razvojne ishode učenika, čini se da su potrebe, barijere i teškoće sa kojima se nastavnici suočavaju ostavljeni po strani. Stoga je potrebno podržati nastavnike u njihovom direktnom radu sa učenicima kako bi u fokusu, pored akademskih, bile ravnopravno i psihosocijalne potrebe učenika. Iz tog razloga, CEPORA – Centar za pozitivan razvoj dece i omladine, uz podršku Misije OEBS-a u Srbiji, pokrenuli su istraživanje sa ciljem izvođenja zaključaka i preporuka za unapređenje podrške školi i samim nastavnicima u suočavanju sa izazovima koje je donela zdravstvena kriza.

Istraživanje o potrebama osnovnih škola u Srbiji tokom pandemije COVID-19 realizovano je u okviru projekta „Prevenција rizičnih ponašanja kod dece i omladine u Srbiji kroz sport i edukaciju – naredni koraci: Preporuke za implementaciju projektnih aktivnosti tokom i nakon pandemije COVID-19“. Cilj samog istraživanja bio je ispitivanje potreba škola u izmenjenim okolnostima obrazovno-vaspitnog rada, sa fokusom na perspektivu nastavnika, a rezultati su poslužili za kreiranje praktičnih alata za podršku u radu i za izvođenje preporuka za prevenciju rizičnih ponašanja učenika tokom i nakon pandemije COVID-19.

Podaci su prikupljeni posredstvom onlajn ankete¹ tokom aprila i maja 2021. godine. Upitnik je distribuiran svim osnovnim školama u Srbiji putem e-pošte tokom tronedelnog perioda, prateći kreirani plan uzorkovanja zasnovan na geografskim klasterima. Učešće u istraživanju je bilo dobrovoljno i anonimno.

U istraživanju je učestvovalo ukupno 916 nastavnika iz 271 osnovne škole sa teritorije Republike Srbije, od čega je 139 (15.2%) muškog pola. Jednu trećinu (34.5%) čine nastavnici razredne nastave, dok dve trećine (65.5%) čine nastavnici predmetne nastave. Uzrast nastavnika u uzorku kreće se od 23 do 64, sa prosekom od 46 godina, a prosečan broj godina koje su proveli u radu u obrazovanju iznosi 18.

Istraživanjem je ispitana organizacija obrazovno-vaspitnog procesa za vreme pandemije, izazovi sa kojima se sami nastavnici suočavaju, saradnja sa roditeljima, promene u ponašanju učenika i preventivne aktivnosti koje su nastavnici implementirali u radu sa učenicima. Na osnovu rezultata istraživanja, izvedene su preporuke za podršku nastavnicima i školama u radu na prevenciji rizičnih ponašanja, u COVID i post-COVID vremenu.

1 Instrumenti korišćeni u istraživanju:

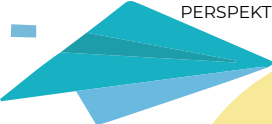
1. *Fear of COVID-19 Scale* (Ahorsu et al., 2020)
2. *Brief COPE* (Carver, 1997)
3. *Warwick-Edinburg Mental Well-being Scale* (WEMWBS; Tennant et al., 2007)
4. *Perception Scale of Well-Being with the Professional Situation in Times of Pandemic* (PSWbPSTP; Alves et al., 2021)
5. *Satisfaction Scale with the Education System* (SSES; Alves et al., 2021)
6. *Oldenburg Burnout Inventory* (OLBI; Demerouti et al., 2010)
7. *Self-Assessing Social and Emotional Instruction and Competencies: A Tool for Teachers* (Yoder, 2014)
8. *Teacher Survey on Parental Involvement* (Epstein et al., 1993)
9. *Professional Future Perspective Scale* (PFPS; Alves et al., 2021)

ORGANIZACIJA OBRAZOVNO- VASPITNOG PROCESA ZA VREME PANDEMIJE

U Srbiji su od početka školske 2020/2021. godine osnovne škole radile redovno, sa ranijim „odlaskom“ na zimski raspust, kada su se zatvorile u decembru, krajem 2020. godine. Svaki razred u osnovnoj školi, ako broji više od 16 učenika, bio je podeljen na dve grupe sa različitim rasporedom. Polovina učenika je išla u školu prepodne, dok je druga polovina išla posle podne. Učenici mlađih razreda osnovne škole tokom cele školske godine nastavu su pohađali uživo. Stariji osnovci uglavnom su kombinovali dolazak u školu nekoliko dana u nedelji, a preostale dane slušali su nastavu na daljinu, u zavisnosti od trenutnih kapaciteta konkretne škole.

Tokom školske 2020/21. godine, nastavnici i učenici u Srbiji imali su prilike da primenjuju i model nastave uživo, ali u smanjenim grupama i izmenjenim pravilima rada, kao i onlajn, posredstvom digitalnih alata za komunikaciju. Tokom prvog polugodišta 2020/2021. godine, najveći udeo ispitanih nastavnika je nastavu izvodio po kombinovanom modelu.

72%
nastavnika je izvodilo nastavu po kombinovanom modelu

27.2%
nastavnika je realizovalo časove samo uživo

1.1%
nastavnika sprovedilo je nastavu samo onlajn

Imajući u vidu da je nužna transformacija obrazovno-vaspitnog rada zahtevala hitru reakciju i nosila veliki broj izazova, postojala je bojazan kako će se noseći akteri obrazovanja prilagoditi izmenjenim okolnostima rada. Rezultati istraživanja pokazuju da se deo nastavnika uspešno adaptirao na različite zahteve koje nova organizacija nastave nosi sa sobom. Međutim, veliki broj nastavnika se i dalje susreće sa izazovima u svom obrazovno-vaspitnom radu. Ove teškoće ogledaju se u sprovođenju nastave onlajn, evaluaciji nastavnog procesa i upotrebi digitalnih platformi. Izazove u organizaciji obrazovno-vaspitnog procesa za vreme pandemije blizu četvrtine nastavnika vidi i u vremenskom opterećenju i broju odeljenja kojima predaju, a preko polovine smatra da je nivo administrativnog posla koji prati nove modalitete nastave previše opterećujući.

45%
nastavnika ima teškoće u evaluaciji nastavnog procesa

43%
nastavnika se susreće sa izazovima pri implementaciji modela nastave onlajn

39%
i dalje ima raznovrsne izazove sa upotrebom digitalnih platformi

Podršku nastavnici dobijaju kroz kontakte i međusobno podržavanje sa svojim kolegama, kao i od uprave škole. Kao značajan izvor podrške nešto ređe navode i instrukcije za organizaciju nastave koje su dobijali od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

84%
nastavnika je zadovoljno saradnjom sa drugim nastavnicima i kolegama

64%
nastavnika pozitivno ocenjuje podršku uprave škole

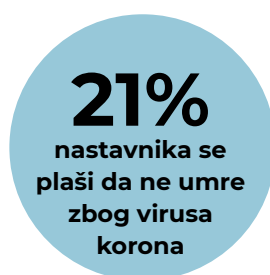
34%
izražava zadovoljstvo uputstvima dobijenim od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

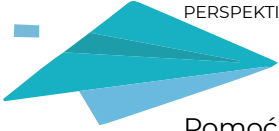

IZAZOVI NASTAVNIKA

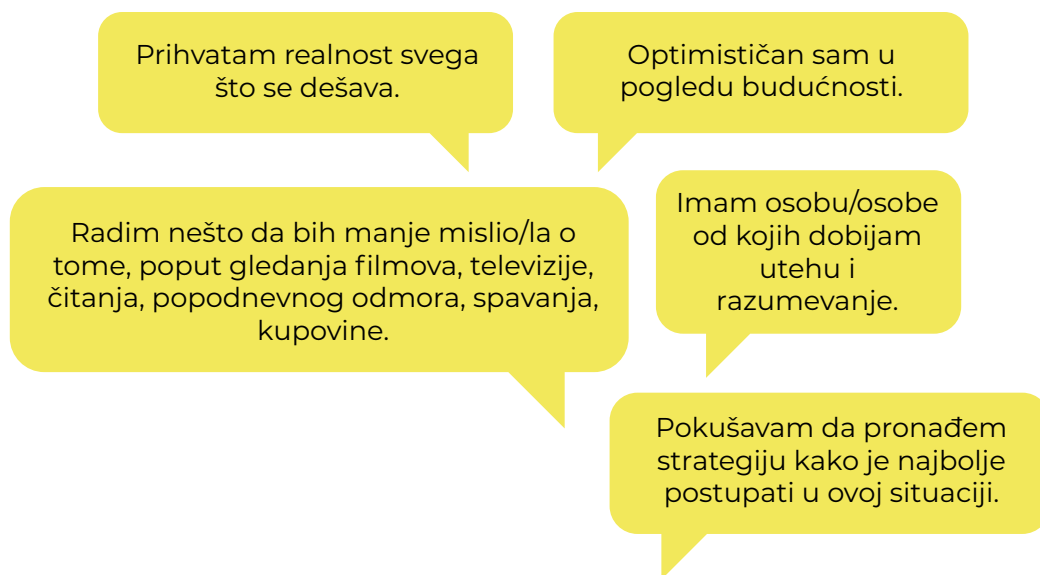
Nastavnici predstavljaju jedan od najznačajnijih resursa podrške učenicima u školskom okruženju, te od interakcije učenika i nastavnika, kao „alata“ za prenos kako obrazovnih, tako i vaspitnih intervencija, umnogome zavise obrazovni ishodi učenika, ali i efekti škole na njihov sveopšti razvoj. Za uspešno izvođenje preventivnih aktivnosti, kao i uopšteno pružanje podrške učenicima, izrazito je značajno sagledati i razumeti na koji način je pandemija uticala na same nastavnike, odnosno istražiti kako se oni nose sa pandemijom i opterećenjima koje je ona donela sa sobom.

Pandemija virusa COVID-19 nesumnjivo se odrazila na povećani strah, strepnju i pojavu problema sa mentalnim zdravljem na globalnom nivou. Čini se da su nastavnici pretrpeli dvostruki udar nepoznanice. S jedne strane, kao i svi ostali ljudi, susreli su se sa novom, do tada nepoznatom opasnošću, dok su se s druge strane suočavali sa brojnim nedoumicama i odgovornošću da njihove male odluke dugoročno oblikuju razvojne ishode velikog broja dece i mladih. Shodno tome, od izuzetnog značaja za unapređivanje ishoda celokupnog obrazovno-vaspitnog procesa u uslovima pandemije predstavljaju informacije o izazovima sa kojima su se nastavnici susretali u proteklom periodu. Istraživački nalazi ukazuju da je kod blizu polovine nastavnika prisutan izraženi strah od virusa COVID-19, ali da ne postoje, u globalu, signali preterane brige koja bi remetila psihofizičko funkcionisanje nastavnika. Međutim, 10% nastavnika ispoljava i ovakve teškoće (poput poremećaja u spavanju, aritmije i slično).

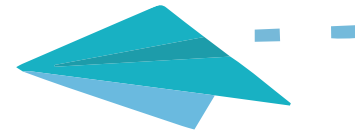
Pomoć u suočavanju sa pandemijom nastavnici vide u proaktivnom pristupu i optimističnom stavu prema kriznoj situaciji. Trude se da realistično sagledavaju i prihvataju stvarnost, te se okreću akciji, oslanjaju se na svoje bliske ljude za podršku i koriste i druge konstruktivne strategije poput bavljenja aktivnostima koje im prijaju, a koje nisu u vezi sa pandemijom. Usmerenost na druge ljude i bliskost, izgrađene strategije za nošenje sa krizom i jasno promišljanje pomogli su nastavnicima da se suočavaju sa pandemijom. Izazovi u ovim elementima prisutni su kod 5–10% nastavnika. Jedino je problem sa osećanjem visoke tenzije, odnosno nemogućnošću da se oseti relaksiranim prisutno kod 20% nastavnika.

Aktuelno, oko polovine nastavnika sebe opisuje kao zadovoljne, motivisane, ali i umorne. Pandemija nije poljuljala profesionalnu opredeljenost nastavnika, jer najveći udeo smatra i dalje da je njihova aktuelna profesija njihov „pravi“ poziv, angažuju se u svom poslu i više nego pre pandemije, uspevaju da održe visok stepen energije tokom rada sa učenicima i uspevaju da izađu na kraj sa uvećanim obimom posla i stresom. Međutim, ono što je važno istaći je da se, paralelno sa ovime, nastavnici češće nego pre pandemije osećaju iscrpljeno tokom i nakon rada sa učenicima.

Aktuelna visoka posvećenost i angažovanje nastavnika, uz prisustvo određenih znakova sindroma sagorevanja mogu predstavljati rizik za brzo „širenje“ sagorevanja nastavnika nakon pandemije – ako izostanu određeni modeli podrške koji će omogućiti nastavnicima povratak energije za rad.

Za period nakon pandemije očekuju da će biti srećniji no što su sad, da će biti uspešniji i da će se poboljšati uslovi za rad. Nastavnici ne očekuju da će pandemija dovesti do poboljšanja u viđenju njihove profesije, a ne veruju ni da će nakon pandemije doći do smanjenja obima posla i administracije koja ga prati.

SARADNJA SA RODITELJIMA

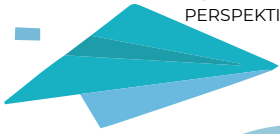
U periodu pandemije i izmenjenog rada u školama, roditelji su predstavljali faktor koji je umnogome određivao uspeh praćenja nastave od strane dece, te uopšteno angažovanja dece u školskom životu. Stiče se utisak da, odnos između roditelja i nastavnika, nikad nije bio u fokusu kao tokom pandemije.

U „novoj normalnosti“ roditelji imaju mnogo značajniju ulogu u obrazovno-vaspitnom procesu, imajući u vidu da se većinski deo usvajanja nastavnog plana i programa odvijao u kućnim uslovima, bez direktne supervizije nastavnika. U tom smislu, partnerstvo nastavnika i roditelja, kao i angažovanost i uključenost roditelja isticana su kao pitanja od posebne važnosti i interesa. Rezultati istraživanja ukazuju da je generalno postojala dobra saradnja između nastavnika i roditelja, uz određene prateće izazove. Bliže rečeno, nastavnici roditelje gotovo jednoglasno označavaju kao važne partnere u obrazovnom procesu i njihovu uključenost vide kao važnu komponentu detetovog uspeha. Njihovo partnerstvo vide značajnim i u uspešnom održavanju discipline. Ipak, blizu trećine nastavnika (30%) navodi da je pandemija donela nove izazove u saradnji sa roditeljima, te da je prisutno pogoršanje kvaliteta njihove međusobne saradnje.

Najbolje ocenjena jeste oblast komunikacije između nastavnika i roditelja. Nastavnici po pravilu neguju otvorenu komunikaciju sa roditeljima, redovno odgovaraju na njihova pitanja i individualno diskutuju o ostvarenim rezultatima učenika. Dalje, nastavnici uspešno i tokom pandemije pružaju roditeljima jasne i korisne informacije u vezi sa uspehom njihove dece, a za komunikaciju koriste različite kanale, a najčešće telefon ili e-poštu.

Nastavnici održavaju aktivnu ulogu u podršci roditeljstvu, te tri četvrtine nastavnika često upoznaju roditelje sa potrebama dece i adolescenata, a dve trećine podstiče angažovanje porodice u pružanju pomoći učenicima da postave godišnje ciljeve.

96%
nastavnika održava
otvorenu
komunikaciju sa
roditeljima

Između
70
i **80%**
nastavnika redovno
podržava roditelje u
učenju „kod kuće“

Kada je reč o saradnji nastavnika i roditelja u pogledu učenja „kod kuće“, preko 60% nastavnika navodi da: pruža informacije roditeljima o dopunskim aktivnostima koje podstiču učenje i o veštinama potrebnim za svaki predmet, objašnjava roditeljima kako da najbolje pomognu deci u obavljanju domaćih zadataka, podstiče roditelje da svakodnevno proveravaju domaće zadatke svoje dece i ukazuje im kako da unaprede veštine dece za ovladavanje gradivom iz različitih predmeta i kako da ih pripreme za ocenjivanje.

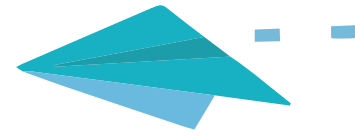
Aktivno učešće roditelja u životu škole nastavnici najčešće podstiču kroz uključivanje u školski odbor i druge odbore/grupe u zajednici (tri četvrtine nastavnika). Oko polovina nastavnika podstiče roditelje da se uključe u donošenje odluka u školi i konsultuju ih o primeni novih programa ili projekata u školi.

Nastavnici povezuju roditelje sa zajednicom kroz ukazivanje na dostupne programe u zajednici usmerene na razvoj veština i talenata, kao i druge pristupačne programe i aktivnosti. Ovakvu praksu neguje oko 70% nastavnika. Polovina aktivno radi na umrežavanju raznovrsnih resursa i jačanju povezanosti zajednice, te nastoji da razvija partnerstva sa drugim ustanovama, organizacijama i preduzećima.

30%
nastavnika uključuje
roditelje volontere
u pružanje pomoći
učenicima da
postignu uspeh u
školi

Volontersko angažovanje roditelja je oblast koja je značajno manje prisutna u školskoj praksi. Naime, iako dve trećine nastavnika pravi fleksibilne školske rasporede kako bi omogućila angažovanje zaposlenih roditelja u školskom životu, manje od trećine koristi roditelje kao volontere u učionici (27%) ili kao volontere u pomoći u učenju učenicima (30%). Uključivanje roditelja u vanškolske aktivnosti kao pozitivnu praksu praktikuje 60% nastavnika.

69%
nastavnika motiviše
roditelje da se više
uključuju

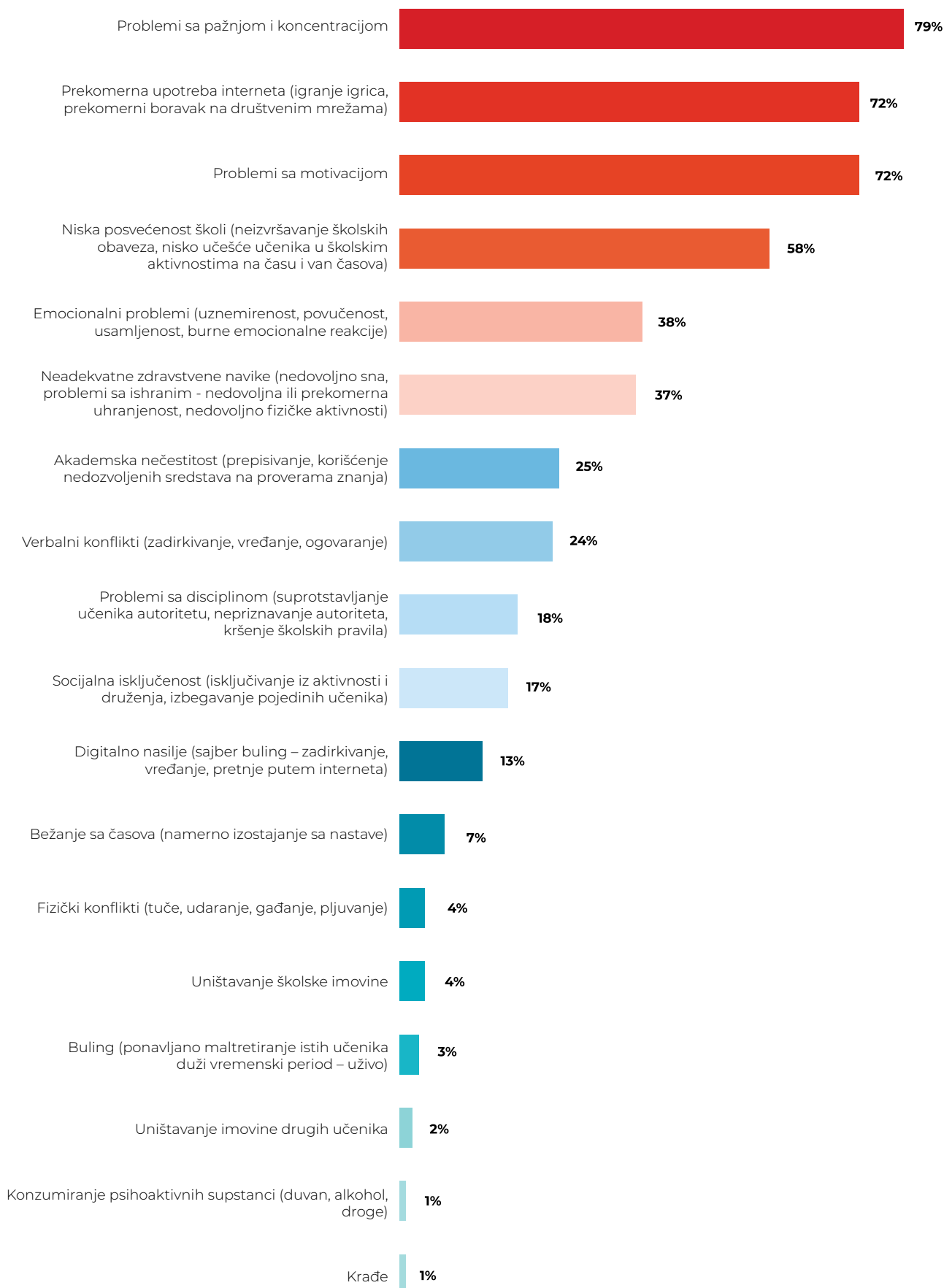
PROMENE U PONAŠANJU UČENIKA

Pandemija i posledično izmenjeni modalitet izvođenja nastave značajno su uticali na promene u obrascima ponašanja učenika. Naime, manjak direktnih socijalnih interakcija sa vršnjacima, prekomerna upotreba digitalnih uređaja i interneta, kao i promene u radnim navikama doprineli su izmenjenoj slici teškoća sa kojima se učenici aktuelno suočavaju i rizičnih ponašanja koje ispoljavaju.

Specifičan stil života uslovljen pandemijom i drugačijim načinom organizovanja obrazovno-vaspitnog procesa umnogome je doprineo pojavi karakterističnih bihejvioralnih, socijalnih i emocionalnih problema kod učenika, o čemu se dosledno izveštava na nivou čitave planete. Nalazi istraživanja sugerišu da nastavnici i te kako prepoznaju određene promene u različitim aspektima funkcionisanja učenika. Prvenstveno, nastavnici prepoznaju promene u ponašanju učenika u pogledu pada pažnje i koncentracije učenika i porasta prekomerne upotrebe interneta van potreba nastave (igranje igrice, prekomerni boravak na društvenim mrežama). Posebno se ističe i pad u motivaciji učenika i niska posvećenost školi. Nešto niže zabeleženo, ali i dalje značajno odnosi se na porast emocionalnih problema kod učenika (uznemirenost, povučенost, usamljenost, burne emocionalne reakcije) i neadekvatnih zdravstvenih navika (nedovoljno sna, problemi sa ishranom – nedovoljna ili prekomerna uhranjenost, nedovoljno fizičke aktivnosti).

Prisutan je i značajan porast akademske nečestitosti (prepisivanje, korišćenje nedozvoljenih sredstava na proverama znanja i slično), ali i verbalnih konflikata između učenika (vređanje, ogovaranje, zadirkivanje). Porast u problemima sa disciplinom primećuje 18% nastavnika, a isti procenat označava i da je došlo do porasta u socijalnom isključivanju učenika (isključivanju iz aktivnosti, izbegavanju pojedinih učenika).

Koja ponašanja su učestalija usled pandemije?

PREVENTIVNE AKTIVNOSTI

Za uspešan rad na prevenciji rizičnih ponašanja i podsticanju pozitivnog razvoja učenika u školskom okruženju, potrebno je da nastavnici imaju razvijene kompetencije kako bi na učenike preneli znanje i veštine koje im služe kao zaštita od rizičnih ponašanja i koje doprinose njihovim razvojnim uspesima. Kao posebno značajne za rad na prevenciji rizičnih ponašanja javljaju se socijalne i emocionalne kompetencije nastavnika.

Najveći udeo nastavnika izveštava o visoko razvijenim kompetencijama. Naime, kada su socioemocionalne kompetencije u pitanju, kao ključne se izdvajaju samosvest, samoregulacija (intrapersonalne); socijalna svest i socijalne veštine (interpersonalne); i odgovorno odlučivanje.

Samosvest predstavlja sposobnost da se razumeju sopstvene emocije, misli i vrednosti i način na koji oni utiču na ponašanje u različitim kontekstima. Uključuje i kapacitet da se sa tim u vezi prepoznaju sopstvene snage i ograničenja. Samosvest se ogleda u: integrisanju ličnih i socijalnih identiteta; integrisanju ličnih, kulturnih i jezičkih prednosti; identifikovanju sopstvenih emocija; iskrenosti i integritetu; povezivanju osećanja, vrednosti i razmišljanja; ispitivanju predrasuda i ubeđenja; iskustvu samoefikasnosti; razvojnim načinima razmišljanja i razvijanja interesovanja i osećaja svrhe. Ova kompetencija pomaže nastavnicima da sagledaju i uvažavaju sopstvene emocije i uverenja, te razumeju na koji način njihovo iskustvo i pogled na svet utiču na njihove kontakte sa učenicima.

95%

Svestan sam koje vaspitne postupke mogu da unapredim i na taj način se profesionalno usavršim.

98%

Umem efikasno da primenjujem vaspitne postupke sa učenicima.

94%

Svestan/a sam da moje emocije, uverenja, kultura i prethodna iskustva oblikuju moju emocionalnu reakciju i jasno mi je da sve to utiče na moje vaspitne postupke ka učenicima.

85%

Uviđam kako reakcije učenika (pozitivne i negativne) utiču na moje emocije i moje vaspitne postupke ka njima.

85%

Svestan/a sam toga na koji način moja uverenja, kultura i iskustvo utiču na vaspitne postupke koje primenjujem.

Samoregulacija predstavlja sposobnost efektivnog upravljanja sopstvenim emocijama, mislima i ponašanjima u različitim situacijama, radi ostvarivanja ciljeva i aspiracija. Samoregulacija se ogleda u: identifikovanju i korišćenju terapije za upravljanje stresom; samodisciplini i samomotivaciji; postavljanju ličnih i kolektivnih ciljeva; planiranju i organizovanju vremena; preuzimanju inicijative; i ličnoj i kolektivnoj organizaciji. Kompetencija samoregulacije pomaže nastavnicima da kontrolišu svoje emocije i ponašanje u kontaktu sa učenicima, te da izaberu one načine reagovanja koji će ostvariti najbolje vaspitne uticaje na učenike.

95%

Kontinuirano sebi postavljam ciljeve koji me „guraju“ da vaspitne postupke sa učenicima primenjujem na najbolji mogući način.

76%

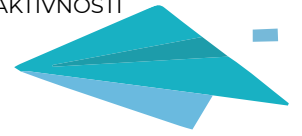
Kada tokom primene vaspitnih postupaka imam jaku emocionalnu reakciju (stres, bes), uspešno koristim više strategija (na primer, tehnike disanja i fokusiranosti).

89%

Uspešnom kontrolom svojih emocija (na primer, korišćenje tehnika za upravljanje stresom), uspevam bolje da primenim vaspitne postupke, iskoristim pozitivne pristupe disciplinovanju i razvijem pozitivnu sredinu za učenje koja je oslobođena pristrasnosti i predrasuda.

98%

Ličnim primerom modelujem ponašanje (na primer, negujem poštovanje pravila i zdrave granice) kako bih pomogao/la učenicima da nauče da regulišu svoje emocije.

Socijalna svest predstavlja sposobnost da se razumeju perspektive drugih i da se empatiše sa njima, uključujući i one iz različitih sredina, kulture i konteksta. Osim saosećanja sa drugima, neophodno je poznavati šire socijalne norme u različitim okruženjima i identifikovati resurse u porodici, školi i zajednici. Ogleda se u: zauzimanju tuđe perspektive; prepoznavanju snage u drugima; pokazivanju saosećajnosti i empatije; pokazivanju zabrinutosti za tuđa osećanja; razumevanju i izražavanju zahvalnosti; identifikovanju i izražavanju različitih normi i prilagođavanja njima; razumevanju uticaja slobodnog izbora na ponašanje. Posedovanje ove kompetencije omogućava nastavnicima da imaju individualizovan pristup u radu sa učenicima, da razumeju i uzimaju u obzir njihovu perspektivu i da preduzimaju akcije zasnovane na empatiji.

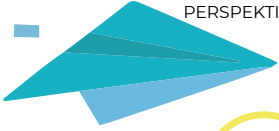
98% Da bih primenio/la pozitivne vaspitne postupke, trudim se da razumem perspektivu učenika i obratim pažnju na emocionalne signale u njihovim interakcijama na času.

97% Tokom vaspitnih postupaka, uspešno podržavam pozitivne emocije i odgovaram na negativne emocije učenika.

96% Pokušavam da razumem zašto učenici aktivno učestvuju ili ne učestvuju u vaspitnim postupcima koje primenjujem i obično imam uspeha u tome da im pomognem i podstaknem ih da se više angažuju.

86% Pri odabiru vaspitnih postupaka imam u vidu sličnosti i razlike koje postoje među učenicima (na primer, rasne, etničke, kulturne).

Socijalne veštine pretpostavljaju uspostavljanje i održavanje zdravih i podržavajućih odnosa i prilagođavanje ponašanja različitim socijalnim situacijama. Ogledaju se u: efektivnoj komunikaciji; razvoju pozitivnih odnosa; kulturnoj kompetenciji; timskom radu i zajedničkom rešavanju problema; konstruktivnom rešavanju problema; odupiranju negativnom socijalnom pritisku; liderstvu; traženju i nuđenju pomoći kada je potrebna; i zalaganju za prava drugih. Razvijena kompetencija socijalnih veština pomaže nastavnicima da svoju komunikaciju sa učenicima koriste kao vaspitni alat i pomognu im da razviju svoje veštine.

98% Tokom primene vaspitnih postupaka jasno komuniciram očekivanja u vezi sa ponašanjem i školskim postignućem, na način koji uzima u obzir individualne potrebe i snage učenika.

94% Koristim vaspitne postupke da bih uspostavio/la značajne odnose sa učenicima i obično sam uspešan/na u tome.

98% Spreman/a sam da pomognem učenicima da reše interpersonalne konflikte koji nastanu tokom vaspitnih postupaka, i uspešan/na sam u tome.

93% Koristim vaspitne postupke da bih razvijao i jačao socioemocionalne veštine učenika, i obično sam uspešan/na u tome.

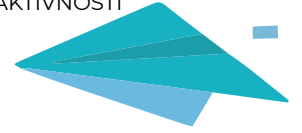
Odgovorno donošenje odluka podrazumeva odgovorno donošenje brižljivih i konstruktivnih izbora o ličnom ponašanju i socijalnim interakcijama u različitim situacijama. Može se prepoznati preko: pokazivanja radoznalosti i otvorenog uma; identifikovanja rešenja za lične i socijalne probleme, donošenja razumnih odluka, anticipacije i evaluacije posledica; veština kritičkog mišljenja; razmišljanja o svojoj ulozi u promovisanju lične, porodične i dobrobiti u zajednici. Ova kompetencija omogućava nastavnicima da efikasno donose odluke uzimajući u obzir raznovrsne potrebe i ponašanja učenika, kao i da efektivno rade u izazovnom okruženju.

97% Pri upotrebi vaspitnih postupaka, uspešno uzimam u obzir veći broj faktora, kao što je balansiranje potreba i ponašanja svih učenika u odeljenju.

97% Fokusiran/a sam i dosledan/a kada primenjujem vaspitne postupke.

97% Uključujem učenike i/ili konsultujem kolege kako bismo rešili izazove koji se jave, a u vezi su sa primenom vaspitnih postupaka.

94% Kada primenjujem vaspitne postupke balansiram emocionalne i akademske potrebe učenika.

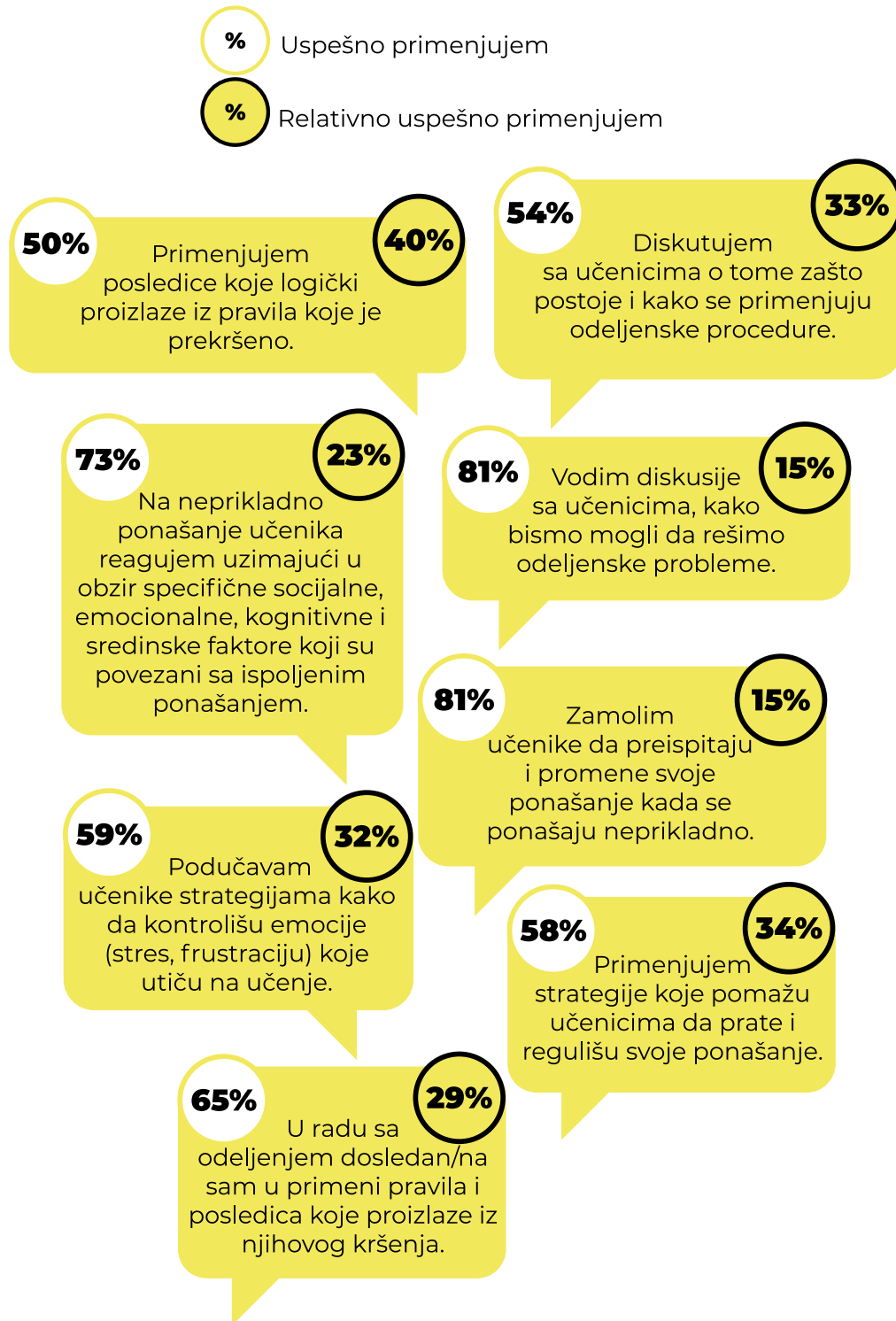
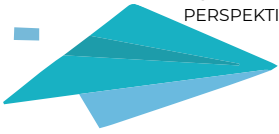
Istraživački rezultati pokazuju da izrazito visok procenat nastavnika ocenjuje svoje kompetencije kao razvijene. Najveći udeo njih zapravo označio je u svojim odgovorima da se slaže sa navedenim tvrdnjama, ali prepoznaje i potrebu i prostor za daljim unapređenjem. U tom smislu, i pored pozitivne percepcije o svojim kompetencijama, nastavnici iskazuju potrebu za dodatnim profesionalnim usavršavanjem.

47%

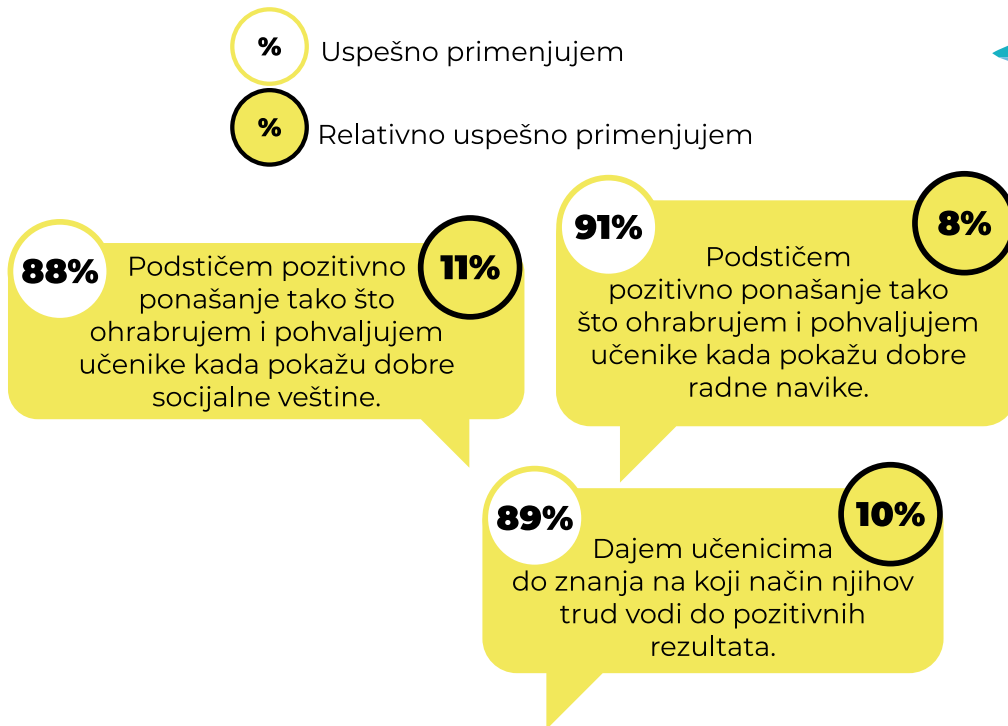
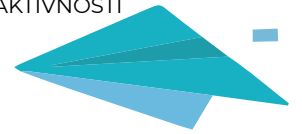
nastavnika navodi da želi dodatno profesionalno usavršavanje za direktan vaspitni rad sa učenicima

Jedan od izuzetno efektivnih pristupa u negovanju učeničkih socijalnih i emocionalnih kompetencija ogleda se u primeni određenih vaspitnih postupaka u svakodnevnim interakcijama nastavnika i učenika. Kao najčešće izdvajani vaspitni postupci kojima se unapređuju socijalne i emocionalne kompetencije učenika javljaju se: disciplina usredsređena na učenika, prilagođen jezik nastavnika, odgovornost i izbori i toplina i podrška. Od posebnog je značaja razumeti da li su i u kojoj meri nastavnici uspevali da primenjuju navedene postupke i u izmenjenim uslovima pandemije, kako bi se iznedrili adekvatni odgovori za unapređivanje njihovog vaspitnog rada u aktuelnim uslovima.

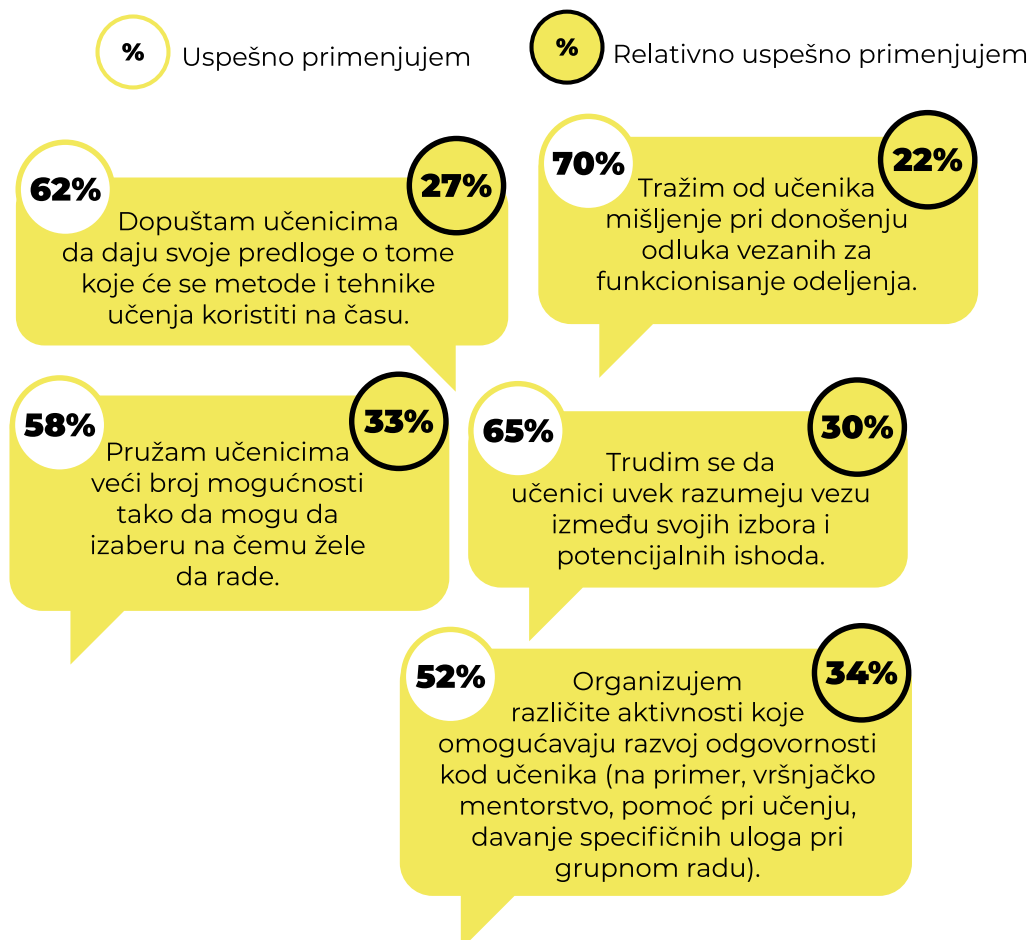
Da bi bili efikasni u disciplini usredsređenoj na učenika, nastavnici treba da koriste disciplinske strategije koje su razvojno primerene za njihove učenike i koje kod učenika razvijaju motivaciju za poštovanjem pravila ponašanja u učionici. Kako je onlajn nastava uvedena u školski sistem u Srbiji, tako se neretko nastavnici oslanjaju i na saradnju sa roditeljima u ovom domenu. Dobijeni podaci pokazuju da nastavnici, i u ovim izmenjenim okolnostima u velikoj meri uspešno implementiraju različite vaspitne postupke koji podstiču disciplinu usmerenu na učenika. Da uspešno primenjuju ove postupke izjašnjava se od 50 do 80% nastavnika, dok 15 do 40% ističe da je relativno uspešno u primeni različitih vaspitnih postupaka usmerenih na disciplinu. Međutim, podaci pokazuju i da oko 10% nastavnika ima značajne izazove u ovom domenu.

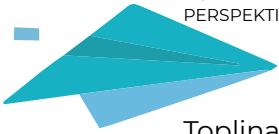

Prilagođen jezik nastavnika se odnosi na to kako nastavnici razgovaraju sa učenicima. U ovom smislu, za učenike je vaspitno podsticajno ukoliko nastavnici ohrabruju i pohvaljuju učenike onda kada učenici pokažu dobre socijalne i emocionalne veštine i radne navike, kao i kada podstiču njihovu samostalnost tako što im daju do znanja na koji način njihov trud vodi do pozitivnih rezultata. Podaci pokazuju da su, i u situaciji pandemije, kada je nastavnicima često bio onemogućen direktan kontakt sa učenicima, oni izrazito dobro primenjivali prilagođen jezik.

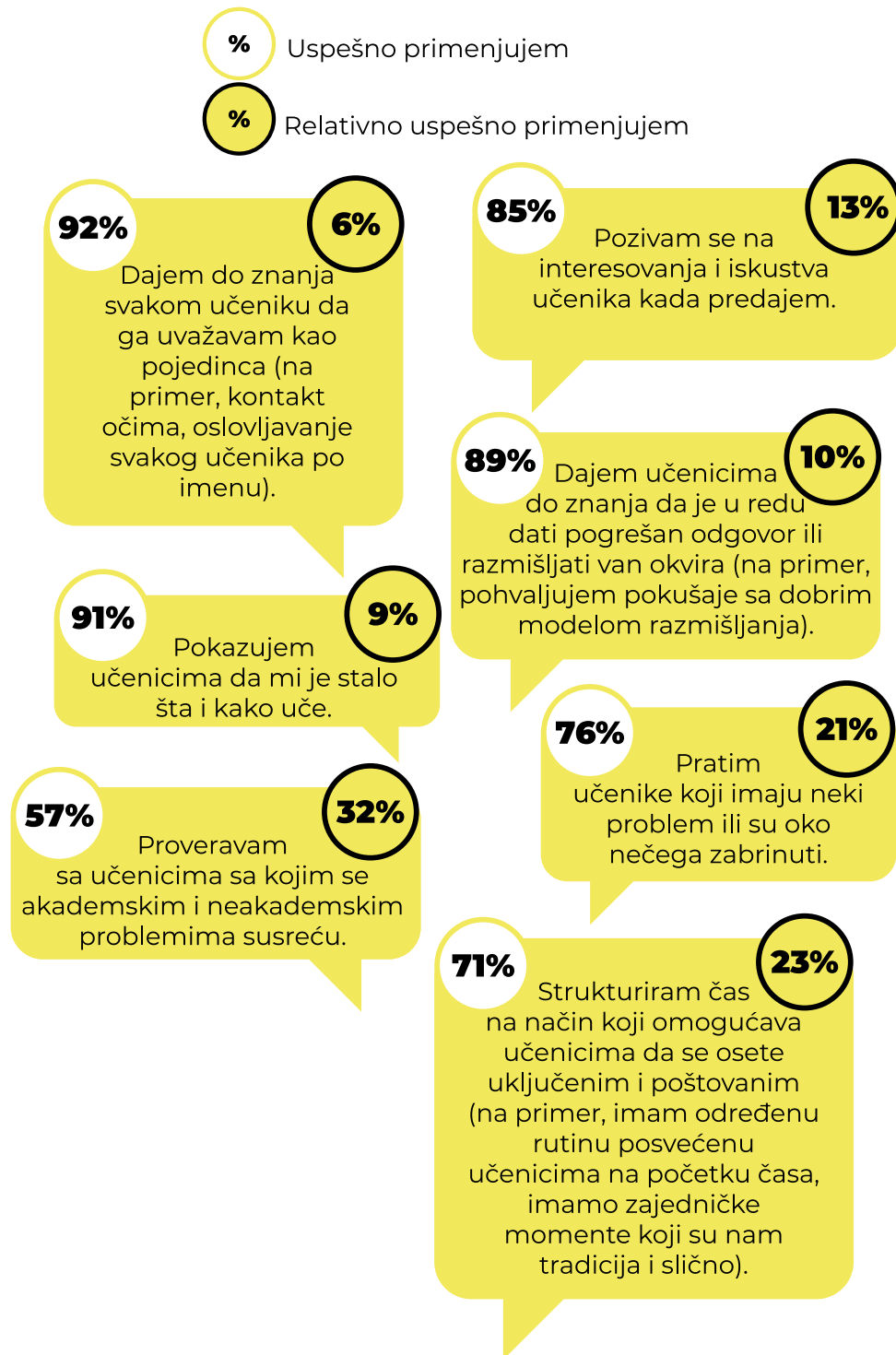

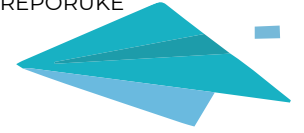
Odgovornost i izbori se odnose na stepen u kojem nastavnici dopuštaju učenicima da na demokratski način donose odgovorne odluke u učionici o stvarima koje ih se tiču. Situacija onlajn nastave i uvođenje raznovrsnih digitalnih alata uneli su dodatne izazove u direktan rad nastavnika i njihovu primenu vaspitnih praksi iz ovog domena. Tako, od 5 do 13% nastavnika ima izražene teškoće u ovoj oblasti. Međutim, generalno posmatrano, nastavnici su i u ovom domenu uspešno prevazišli izazove, prilagodili se novim uslovima učenja i uspešno implementirali vaspitne postupke kojima se neguje odgovornost i participacija kod učenika.

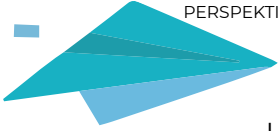
Toplina i podrška se odnose na akademsku i socijalnu podršku koju učenici dobijaju od svog nastavnika. Prema svedočenjima nastavnika, i pored novih okolnosti u kojima je direktan kontakt sa učenicima otežan, oni su uspešno održavali bliske kontakte sa učenicima i negovali odnos topline i podrške.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

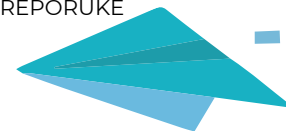
- ▶ Kada je reč o organizaciji obrazovno-vaspitnog procesa za vreme pandemije, rezultati sprovedenog istraživanja ukazuju da je većina nastavnika nastavu organizovala po kombinovanom modelu (uživo i onlajn). Veliki deo nastavnika se uspešno adaptirao na novi modalitet rada, s tim što neznatan procenat njih i dalje ima teškoće u realizaciji onlajn nastave i upotrebi digitalnih alata. Dodatno, preko polovine nastavnika smatra da je nivo administrativnog posla koji prati nove modalitete nastave previše opterećujući. Najznačajniji izvor podrške u vezi sa aktuelnom krizom i organizacijom nastave nastavnici vide u saradnji sa drugim kolegama. Čini se da je neposredni kontakt i dnevna razmena među nastavnicima veoma značajna kako u funkciji profesionalne tako i lične dobrobiti. Stoga, može se reći da formalni i neformalni odnosi među zaposlenima u pandemijskom osnovnom obrazovanju predstavljaju važan segment školske kulture.
- ▶ Neizbežni izazovi sa kojima se nastavnici susreću u svom radu tokom pandemije prvenstveno se odnose na prisustvo izraženog straha od virusa COVID-19 – evidentiran je kod skoro polovine nastavnika. Generalno, nastavnici primenjuju konstruktivne strategije suočavanja sa pandemijom, s tim što oko 10% nastavnika ima ozbiljne izazove u izlaženju na kraj sa svime što pandemija nosi. Dobro se nose i kada je sindrom sagorevanja u pitanju, ali se osećaju, više nego ranije, iscrpljeno tokom i nakon rada sa učenicima. Veća iscrpljenost nastavnika može se percipirati kao posledica izmenjenog modaliteta rada usled pandemije, a kako je za akademsko i lično funkcionisanje učenika veoma važno kako se nastavnici nose sa aktuelnom krizom, ovo može predstavljati polje kome u narednom periodu treba posvetiti dodatnu pažnju. Nastavnici su optimistični u pogledu budućnosti, ali ne veruju da će prestanak pandemije doneti boljitak njihovoj profesiji u celini.
- ▶ Po pitanju saradnje sa roditeljima, može se zaključiti da nastavnici roditelje gotovo jednoglasno označavaju kao važne partnere u obrazovnom procesu i njihovu uključenost vide kao važnu komponentu detetovog uspeha. U skladu sa tim, većina nastavnika održava otvorenu komunikaciju sa roditeljima i neguje dobru praksu podrške roditeljima. Jedan od segmenata u kojima je zapažena dobra praksa podrške odnosi se na podsticanje roditelja da uče svoju decu disciplinovanom ponašanju. Nešto ispod trećine nastavnika ističe da su se odnosi sa roditeljima pogoršali

usled pandemije. Između 20% i 30% nastavnika navodi da nema razvijenu praksu podrške roditeljima u njihovom radu sa decom kod kuće, u njihovom uključivanju u zajednicu ili podršku u razumevanju potreba i izazova dece, te u ovim oblastima postoji prostor za unapređenje. Volontersko uključivanje roditelja u život škole je resurs koji aktuelno nije iskorišćen u punoj meri, što je za pandemijske uslove očekivano.

- ▶ Najznačajnije promene u ponašanju učenika izazvane pandemijom ogledaju se u padu pažnje i koncentracije učenika, porastu prekomerne upotrebe interneta van potreba nastave (igranje igrice, prekomerni boravak na društvenim mrežama), padu motivacije učenika i niskoj posvećenosti školi. Takođe, značajan je i porast emocionalnih problema kod učenika (uznemirenost, povučенost, usamljenost, burne emocionalne reakcije) i neadekvatnih zdravstvenih navika (nedovoljno sna, problemi sa ishranom – nedovoljna ili prekomerna uhranjenost, nedovoljno fizičke aktivnosti). Pad koncentracije, motivacije i interesovanja se svakako mogu javiti i usled izmenjenih okolnosti davanja akademskih instrukcija, adekvatnih evaluacija i povratnih informacija od strane nastavnika u onlajn okruženju. S druge strane, porast emocionalnih problema učenika moguće je percipirati kao posledicu deficita socijalnih kontakata sa vršnjacima, te se može pretpostaviti da će sa porastom intenziteta direktnih vršnjačkih interakcija prisustvo evidentiranih problema zabeležiti silaznu putanju.
- ▶ Kada se radi o preventivnom radu sa učenicima, odnosno o socioemocionalnim kompetencijama nastavnika i primeni adekvatne vaspitne prakse, dolazi se do zaključka da nastavnici imaju visok nivo socioemocionalnih kompetencija, kao i da učestalo primenjuju vaspitne postupke kojima se unapređuju socijalne i emocionalne kompetencije kod učenika – i tokom pandemije. Međutim, kod četvrtine nastavnika se pojavljuju izazovi onda kada treba da kanališu svoje visoko emocionalno uznemirenje dok primenjuju vaspitne postupke prema učenicima. Generalno, nastavnici su se uspešno prilagodili na nove okolnosti i uspevaju da implementiraju pozitivne prakse koje doprinose jačanju pozitivnog razvoja učenika i prevenciji rizičnih ponašanja.
- ▶ Na kraju, polovina nastavnika ističe potrebu za daljim profesionalnim usavršavanjem u domenu direktnog vaspitnog rada sa učenicima.

Rezultati istraživanja govore u prilog tome da su se škole u celosti uspešno prilagodile na rad u pandemijskim uslovima. Međutim, obrazovno-vaspitni sistem nalazi se u vremenu produžene krize, i sada je već izvesno da i naredna školska godina neće teći u pre-pandemijskom obliku. Stoga je značajno obratiti pažnju na signale koji dolaze od strane školskog osoblja kako bi se podrška školskom sistemu organizovala na način da predupredi iscrpljenost školskih resursa i podstakne uspešan rad kako na obrazovnom, tako i na vas-

pitnom planu. Prateći ove signale, a imajući u vidu globalni cilj prevencije rizičnih ponašanja učenika, predlažemo sledeće korake za podršku školama i samim nastavnicima:

PREPORUKA 1: ONLAJN ALATI

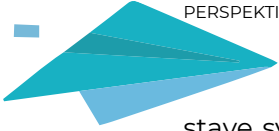
Istraživački rezultati pokazali su da, i nakon više od godinu dana od uvođenja onlajn nastave, oko polovine nastavnika ima izazove u radu na digitalnim platformama. Stoga, od značaja je da im se pruži dodatna podrška u ovom domenu. Same digitalne platforme su visoko raznovrsne i pružaju mnoštvo mogućnosti, ali i njihovo pretraživanje, upoznavanje i testiranje zahtevaju velike vremenske resurse. Kako sami nastavnici ističu da osećaju veliko vremensko opterećenje i umor, preporuka ide u pravcu obezbeđivanja nastavnicima pristup preglednoj publikaciji koja će sumirati postojeće vodeće alate, kako bi nastavnici, uz smanjeni utrošak vremena, došli do relevantnih informacija koje će im pomoći da iskoriste najbolje od onlajn platformi za organizaciju svoje nastave.

PREPORUKA 2: ALATI ZA DIREKTAN VASPITNI RAD SA UČENICIMA

Rad na polju prevencije rizičnih ponašanja treba da odgovori na primećene promene u ponašanju učenika. U tom smislu, od značaja je uvesti interaktivne aktivnosti kojima se deluje na jačanje znanja i veština učenika, a koje će doprineti tome da im se fokusirano usmeri i podigne pažnja i koncentracija, da im se podigne motivacija za angažovanjem u školskim aktivnostima, osnaži njihova posvećenost školi i podstakne prevazilaženje emocionalnih teškoća. Stoga, od značaja je implementirati raznovrsne dinamične aktivnosti koje uključuju interakciju između učenika, koje neguju raznovrsne pristupe u unapređenju znanja i veština i kombinuju igrovne i sazajne aktivnosti. U ovom smislu, preventivne aktivnosti treba bazirati na principima interaktivnog učenja, te razvijati raznovrsne radioničarske aktivnosti koje podstiču jačanje snaga učenika i snižavaju rizik od razvoja problemskog ponašanja. Posebno je važno razmotriti načine implementacije preventivnih aktivnosti putem onlajn platformi, s obzirom da je tada direktan kontakt uskraćen, te je potrebno pružiti podršku nastavnicima u tome na koje sve načine mogu uspešno organizovati interaktivni preventivni rad sa učenicima u onlajn i oflajn okruženju u COVID i post-COVID uslovima.

PREPORUKA 3: DIREKTNA PODRŠKA NASTAVNICIMA

I pored toga što nastavnici percipiraju svoje kompetencije kao visoko razvijene, polovina njih ističe potrebu za daljim profesionalnim usavršavanjem u oblasti direktnog rada sa učenicima. Dodatna podrška kroz direktan rad sa samim nastavnicima pruža mogućnost da, pored pružanja podrške u ovladavanju konstruktivnim strategijama za nošenje sa svojim emocijama i stresom koji je pandemija donela, nastavnici razmene iskustva i pred-

stave svoje primere dobre prakse, te podrže jedni druge. Kako su istakli da su im drugi nastavnici najznačajnija podrška, u tom smislu bi organizacija susreta između nastavnika doprinela toj koheziji. Sa druge strane, kako upravu škole i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS u manjoj meri vide kao aktere koji im pružaju podršku, organizacijom susreta i obuka pojačale bi se komponente podrške samim nastavnicima i od strane ovih aktera. Na osnovu rezultata istraživanja predložimo rad u ovoj oblasti u dva pravca: 1) ovladavanje raznovrsnim strategijama koje potpomažu primenu socijalnoemocionalnih kompetencija u svom ličnom i profesionalnom radu; 2) ovladavanje tehnikama za interaktivno učenje.

Na osnovu rezultata istraživanja, kreirani su praktični alati za podršku nastavnicima u radu sa učenicima. Na sajtu CEPORA – Centra za pozitivan razvoj dece i omladine, www.cepora.org, u odeljku Publikacije/Priručnici za nastavnike moguće je bez naknade preuzeti dve publikacije:

- 1) **Vodič za upravljanje alatima za onlajn učenje**, u kome su pregledno prikazani najpopularniji digitalni alati za nastavni rad sa učenicima na daljinu;
- 2) **Vodič za primenu interaktivnog učenja u radioničarskom radu**, u kome je predstavljena metodologija edukativno-preventivnog rada zasnovanog na interaktivnom učenju, sa smernicama za primenu u onlajn i uživo okruženju.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

373.3/4:3.078.7(497.11)
37.091.212:351.78(497.11)
371.12:351.78(497.11)
316.64-057.874(497.11)
3.078.7:[616.98:578.834(497.11)]

POTREBE osnovnih škola u Srbiji tokom pandemije covid-19 u kontekstu
prevencije rizičnih ponašanja učenika : perspektiva nastavnika :
istraživački izveštaj / [autori Branislava Popović-Čitić ... [at al.]]. - Београд
: CEPORA - Centar za pozitivan razvoj dece i omladine, 2021 (Beograd :
Jovšić Printing Centar). - 26 str. : ilustr. ; 30 cm

Podaci o autorkama preuzeti iz kolofona. - "Istraživački izveštaj
kreiran je u okviru projekta 'Prevencija rizičnih ponašanja kod dece i
omladine u Srbiji kroz sport i edukaciju - naredni koraci: preporuke za
implementaciju projektnih aktivnosti tokom i nakon epidemije COVID-19'
..."--> kolofon. - Tiraž 100

ISBN 978-86-900135-5-5

1. Поповић-Ћитић, Бранислава, 1976- [аутор]

а) Ученици -- Понашање -- Истраживање -- Србија б) Ванредне
ситуације -- Управљање --

Основне школе -- Србија в) Наставници -- Понашање --
Истраживање -- Србија г) Ковид 19 -- Пандемија

COBISS.SR-ID 51923721